

МАСТАЦТВАЗНАЎСТВА, ЭТНАГРАФІЯ, ФАЛЬКЛОР
ART HISTORY, ETHNOGRAPHY, FOLKLORE

УДК 070:654.197(476)(091)
<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2024-69-4-299-308>

Паступіў у рэдакцыю 12.02.2024
Received 12.02.2024

А. І. Марозава

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

**ЭВАЛЮЦЫЯ МЕНТАЛЬНАЙ МАДЭЛІ «РАДЗІМА»
Ў ПЕРАДАЧАХ БЕЛАРУСКАГА ТЭЛЕБАЧАННЯ 1956 – СЯРЭДЗІНЫ 1990-х гг.:
АКТУАЛІЗАЦЫЯ ПРАГМАТЫЧНАГА КАМПАНАЕНТА**

Анотацыя. Исследован важны для самоідэнтыфікацыі і сацыялізацыі языковай асобы когнітыўны канструкт «родзіна». Вызначаны дыскурс-аналіз мікрафонных папак і відэазапісаў перадач беларускага тэлебачання з 1956 па 1995 г. Для рэканструкцыі экстралінгвістычнага кантэкста праведзены неструктурізаваныя і глыбінныя інтэрв’ю з стваральнікамі перадач. Паказаны працэс семантычнага і сінтаксічнага канструавання когнітыўнай метафоры «Савецкі саюз (цель) – гэта Родзіна (істочнік)». Устаноўлена змяненне сем «сям’я» і «зямля» абласці істочніка пры іх праектаванні на абласць цэлі.

Зраблены вывад аб тым, што паняцце «родзіна» экспліцыруе прагматычны кампанент, звязаны з інтраспекцыяй імманентнага ўзаемадзеяння языковай асобы з прыродным асяродкам і крытычным осмысленнем вопыта. Выяўлена эвалюцыя сінтаксічных макроструктур дыскурса ад выява глабальнага народа да геаграфічнага месца як гістарычнага арыентара. Вызначаны аслабленне камунікатывнага ролі эпізоды ўзнавання, прэзентацыі савецкіх спецыялістаў і грамадскіх дзеячаў як сусветна вядомых, савецкіх песняў, павялічэнне частоты выкарыстання рэтрспектывных сценаў, кінахронікі, інтэрв’ю ў прамым эфіры. Паказаны вытэсненне лейтмотыва зямнога шара ў дыскурсе выява дома і звязанымі з ім культураспецыфічнымі выявамі Дрэва Вечнасці і чалавека-аіста.

Ключевыя словы: дыскурс-аналіз, когнітыўная метафора, ментальная мадэль, языковая асоба, семантыка, сінтактыка, прагматычны кампанент, гісторыя беларускага тэлебачання

Для цытавання: Марозава, А. І. Эвалюцыя ментальнай мадэлі «радзіма» ў перадачах беларускага тэлебачання 1956 – сярэдзіны 1990-х гг.: актуалізацыя прагматычнага кампанента / А. І. Марозава // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2024. – Т. 69, № 4. – С. 299–308. <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2024-69-4-299-308>

Alena I. Marozawa

Belarusian State University, Minsk, Belarus

**EVOLUTION OF THE MENTAL MODEL OF “HOMELAND”
IN BELARUSIAN TELEVISION PROGRAMS 1956 – MID. 1990s: PRAGMATIC COMPONENT**

Abstract. The cognitive construct “homeland”, which is important for self-identification and socialization of a linguistic personality, has been studied. A discourse analysis of microphone folders and video recordings of Belarusian television programs from 1956 to 1995 was conducted. To reconstruct the extralinguistic context, unstructured and in-depth interviews were conducted with the creators of the programs. The process of semantic and syntactic construction of the cognitive metaphor “The Soviet Union (goal) is the Homeland (source)” is shown. A change has been established in the terms “family” and “land” of the source area when they are projected onto the target area.

It is concluded that the concept of “homeland” explicates a pragmatic component associated with introspection of the immanent interaction of a linguistic personality with the natural environment and critical understanding of experience. The evolution of syntactic macrostructures of discourse from the image of a global nation to a geographical place as a historical landmark is revealed. The weakening of the communicative role of recognition episodes, the presentation of Soviet specialists and public figures as world-famous Soviet songs, the increase in the frequency of using retrospective scenes, newsreels, and live interviews have been determined. The displacement of the leitmotif of the Globe in the discourse by the image of the house and the associated culture-specific images of the Tree of Eternity and the Stork Man is shown.

Keywords: discourse analysis, cognitive metaphor, mental model, linguistic personality, semantics, syntactics, pragmatic component, history of Belarusian television

For citation: Marozawa A. I. Evolution of the mental model of “homeland” in belarusian television programs 1956 – mid. 1990s: pragmatic component. *Vesti Natsyonal'noi akademii navuk Belarusi. Seryia humanitarnykh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*, 2024, vol. 69, no. 4, pp. 299–308 (in Belarusian). <https://doi.org/10.29235/2524-2369-2024-69-4-299-308>

Уводзіны. Ментальная мадэль «радзіма» як спосаб асэнсавання рэчаіснасці мае важнае значэнне для самаідэнтыфікацыі і сацыялізацыі маўленчай асобы. Нематэрыяльны кагнітыўны канструкт у камунікацыі выяўляецца ў сістэме структураваных акустычных (тэкст для ўнутранага ці публічнага прагаворвання), аўдыяльных (музыка, шумы і г. д.), візуальных (малюнак, кадр, ракурс і г. д.) і іншых знакаў. Сцэнарыі і відэазапісы перадач захавалі працэс развіцця ментальнай мадэлі «радзіма» ў бадай што найбольш дакладнай і простаай для даследавання форме масавай маўленчай дзейнасці.

На грунтоўным гістарычным матэрыяле беларускага тэлебачання развіццё дадзенай кагнітыўнай мадэлі дагэтуль не было навукова асэнсавана, яе спецыфіка не выяўлена. Аднак склаўся грунтоўны тэарэтычны падмурак для такой працы. Стылістычныя прыёмы рэпрэзентацыі паняцця «радзіма» даследаваны тэарэтыкамі П. Рамазанавай, Я. Жырковай, А. Харытонавай, Т. Уладзіміравай на прыкладзе спадчыны вядомых пісьменнікаў, напрыклад, Р. Гамзатава, А. Блока, С. Даўлатава, М. Гогаля і г. д. Прафесар Цэнтра балтыйскіх і ўсходнеславянскіх даследаванняў Універсітэта Сёдэрторна (Швецыя) І. Сандамірская [1] прасочвае развіццё дадзенай ментальнай мадэлі ў публічным дыскурсе – савецкіх і расійскіх газетных артыкулах, прамовах палітыкаў, песнях і г. д. Да матэрыялу беларускіх медыя звяртаецца, у прыватнасці, дацэнт Белдзяржуніверсітэта С. Зелянко, які асэнсоўвае змястоўнае напаўненне вербальнага знака «малая радзіма» ў выпусках газет «Звязда», «Літаратура і мастацтва» (2018 г.) [2].

Дамінуючым метадам даследавання кагнітыўнах мадэляў з’яўляецца дыскурс-аналіз – мультыперспектыўны падыход, які прадугледжвае навуковае вывучэнне тэкстаў у лінгвістычным і экстралінгвістычным (у асноўным макрасацыялагічным і культуралагічным, мастацтвазнаўчым) кантэкстах. У 2003 г. В. Іўчанкаў у доктарскай дысертацыі і манаграфіі «Дыскурс беларускіх СМІ: арганізацыя публіцыстычнага тэксту» [3] абгрунтаваў вытокі дыскурс-аналізу ў айчынай лінгвістыцы, у прыватнасці, у работах М. Цікоцкага і Б. Стральцова, а таксама метадыку яго выкарыстання для выяўлення ментальных рэпрэзентацый у газетных артыкулах. Заснавальніцай *мастацтвазнаўчай* школы ў даследаванні беларускага тэлебачання варта лічыць В. Нячай, якая ў 1983 г., параўноўваючы тэлебачанне з кіно, радыё, тэатрам і г. д., вылучыла спецыфіку тэлевізійнага вобраза рэчаіснасці. У дадзенай парадыгме даследуюць дакументальнае, ігравое, анімацыйнае кіно М. Белавокая, Я. Голікава-Пошка, А. Шаройка, тэлевізійнае кіно і докудраму – Н. Сцяжко. Як адзін з відаў чалавечай дзейнасці, звяртаючы ўвагу ў асноўным на яго тэхніка-тэхналагічныя і арганізацыйныя чыннікі, разгледзела працэс развіцця тэлебачання Н. Фральцова ў доктарскай дысертацыі і манаграфіі «Типология творческой деятельности в аудиовизуальной коммуникации» [4]. Прапанаваны даследчыкам *макрасацыялагічны* падыход развівае, у прыватнасці, Л. Мельнікава. Практычнай адсутнасцю лінгвістычных даследаванняў сцэнарыяў перадач беларускага тэлебачання абумоўлена першачарговая ўвага ў дадзенай рабоце да тэкстаў мікрафонных папак.

Храналагічныя межы нашай работы супадаюць з перыядам інтэнсіўна ўзрастаючай папулярнасці тэлебачання ў Беларусі, г. зн. ахоплваюць часавы прамежак ад пробных эфіраў Мінскай студыі ў 1956 г. і да з’яўлення першай глабальнай сацыяльнай сеткі Classmates.com у 1995 г. Каб забяспечыць навуковую аб’ектыўнасць, мы разглядаем часавы адрэзак, у якім аўтар не мог быць удзельнікам дыскурсіўных практык і носбітам іх кагнітыўных мадэляў. У поле даследавання ўвайшлі 1604 сцэнарыі і відэазапісы перадач беларускага тэлебачання, а таксама дакументальных стужак творчага аб’яднання «Тэлефільм». Эмпірычны матэрыял быў прааналізаваны пры дапамозе стратэгіі, сярод якіх асноўныя наступныя: *замышчэнне*, г. зн. замена стылістычна афарбаванага варыянта стылістычна нейтральным, *перавелічэнне дэталі*, што прадугледжвае асаблівую ўвагу да індывідуальна-аўтарскіх прыёмаў і г. д. Стратэгія *поліфанічнасці* грунтуецца на ўяўленні аб тым, што ў кожнай гістарычнай кропцы ў медыятэксе перасякаюцца розныя дыскурсіўныя

логікі, спецыфічныя спосабы светаўспрымання і камунікацыі. Для іх рэканструкцыі ўжываюцца метады параўнальнага аналізу кантэнтна-Савецкага энцыклапедычнага слоўніка, фальклорных крыніц. Паколькі ўспаміны супрацоўнікаў беларускага тэлебачання дагэтуль практычна не дакументаваны, у рабоце ўжываюцца таксама *неструктураванае і напаяструктураванае інтэрв'ю*. Інтэрв'юер вызначае стартавыя тэмы, а далей інтэрв'юіруемы можа істотна ўплываць на размову, прапануючы свае тэмы і пытанні, што дазваляе выявіць дагэтуль не заўважаныя ў навуковай літаратуры аспекты прадмета даследавання. Таксама выкарыстоўваецца метада *глыбіннага інтэрв'ю*, які прадугледжвае вывучэнне папярэдняга прафесійнага вопыту і жыццёвага досведу інтэрв'юіруемага і адпаведную пастаноўку пытанняў, што дазваляе зразумець матывы маўленчага выбару. Рэспандэнтамі аўтара сталі супрацоўнікі беларускага савецкага тэлебачання, у тым ліку журналісты А. Супанеў, Я. Хрусталёў, А. Круглякоў, А. Эзерын, С. Тарасаў, І. Дзям'янава, Т. Ягорава, Т. Цімохіна, С. Зямцова, А. Верэніч, Н. Чайка, І. Александровіч, У. Душкевіч, рэжысёры Ю. Брэус, В. Чакулаева, І. Пінігін, Г. Самойлава, В. Гаравы, артыст В. Барышэнка, дыктар Э. Давыдоўская і інш.

Асноўная частка. Былі заўважаны змены ў рэальным дэйкісе выпускаў. Пачынаючы з першых эфіраў беларускага тэлебачання, прасочваецца высокая частотнасць выкарыстання займеннікаў першай асобы множнага ліку ў назвах перадач, напрыклад, тэлевізійнага клуба кінааматараў 1970-х гг.: «*Мы* і наша кінакамера», тэлеагляду міжнароднага жыцця 1980-х гг. «*Наш* каментарый», кінаарыса 1974 г. «*Наш* труд тебе – родина» і г. д. Аднак, пачынаючы з сярэдзіны 1970-х гг., займеннік першай асобы адзіночнага ліку акцэнтуюцца, напрыклад, у назвах тэлефільмаў «Город *моей* судьбы» (1974), «*Моя* Берэзавка» (1975), «*А мае* міране – добрыя людзі» (1992) і г. д. З канца 1980-х гг. аўтары ўсё часцей вядуць апавед ад першай асобы, прыгадваючы абставіны ўласнага жыцця, прынамсі, так робіць дыктар Беларускага радыё, тэатральны педагог, заслужаны артыст БССР І. Курган у стужцы «Мой Мінск» (1996). Прыкладна з канца 1980-х гг. вызначаецца пошук агенсамі тэлевізійнага маўлення новага дэнатата, на які можа ўказваць сігніфікат «мы». Напрыклад, у сцэнарый перадачы «Старонкі гісторыі» гісторыка, пісьменніка і публіцыста М. Ермаловіча ёсць наступныя радкі: «Як бачым, віленскі перыяд быў адным з самых спрыяльных у *нашай* гісторыі»¹; «Сапраўды, Полацк – самы старажытны ў *нас* горад»² і г. д. Вызначаныя заканамернасці дазваляюць сфармуляваць рабочую *гіпотэзу*, згодна з якой у беларускай тэлевізійнай камунікацыі паняцце «радзіма» актуалізуе прагматычны складнік, захоўваючы і ўзнаўляючы свой этымалагічна абгрунтаваны гуманістычны змест, звязаны з інтраспекцыяй асабістага ўзаемадзеяння маўленчага суб'екта з асяроддзем. Для верыфікацыі гіпотэзы мы вылучым тэндэнцыі развіцця тэлевізійных прыёмаў канструявання кагнітыўнай мадэлі «радзіма» не толькі на змястоўным (семантычным), але і фармальным (сіntaxічным) узроўні як спосабе арганізацыі элементаў перадачы ў адзіную плынь, напрыклад, пры дапамозе мантажу, афармлення студыі і г. д. У працэсе даследавання выкарыстоўваецца распрацаванае Т. Ван Дэйкам паняцце макраструктуры – цэнтральнага ў архітэктоніцы медыятэксту эпізоду [5, с. 32].

Асноўны ў гэтай рабоце дыскурсіўна-гістарычны падыход грунтуецца на набытках не толькі беларускай навукі аб тэлебачанні, але і кагнітыўнай тэорыі метафары. Развіваючы ідэі Дж. Лакафа і М. Джонсана [6], мы прапануем разглядаць кагнітыўную мадэль не толькі як прадукт актуальнай камунікатыўнай практыкі, але і як увасабленне культурнага вопыту маўленчай асобы – спецыфічнага і ўстойлівага ў часе спосабу ментальнага, эмацыянальнага і цялеснага ўзаемадзеяння з рэчаіснасцю. Асэнсаванне паняцця «радзіма», з пункту гледжання гаворачага суб'екта, як блізкай і зразумелай прасторы вакол сябе, свайго месца ў жыцці, з'яўляецца граматакаталізаваным у марфалагічным ладзе беларускай і рускай моў у сістэме аднакарэнных слоў «род», «родны», «нараджэнне», «прырода» і г. д. Прагматычны канструкт «радзіма – месца нараджэння» зафіксаваны і ў «Слоўніку жывой велікарускай мовы» А. Даля (1866 г.), дзе звяртаецца ўвага на сувязь лексем «родина» і «родить», «родня» [7]. Аб першаасноўнасці значэння «радзіма – месца нараджэння» сведчыць і той факт, што на яго падставе створана пераноснае значэнне «радзіма – месца ўзнікнення, адкрыцця ці вынаходніцтва чагосьці» [8]. Адметна, што аўтары Вялікай савецкай энцыклапедыі фіксуюць незаўважанае, напрыклад, У. Далем значэнне ў якасці першага, г. зн.

¹ Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 444. Воп 1. Спр. 105. Арк. 42.

² Там жа. Арк. 3.

асноўнага: «Радзіма – 1) айчына, краіна, у якой чалавек нарадзіўся; гістарычна прыналежная дадзенаму народу тэрыторыя з яе прыродай, насельніцтвам, грамадскім і дзяржаўным ладам, асаблівасцямі мовы, культуры, досведу і нораваў» [8]. На нашу думку, гэта азначэнне ўяўляе сабой кагнітыўную метафару – спосаб абазначыць паняцце аб новым дзяржаўным утварэнні – Савецкім Саюзе – праз звыклае і зразумелае для чалавека паняцце «радзіма – месца нараджэння».

Згодна з гіпотэзай інварыянтнасці, якая ляжыць у падмурку кагнітыўнай тэорыі метафары, метафарычная праекцыя «Савецкі Саюз (мэта) – гэта Радзіма (крыніца)» уяўляе сабой працэс змянення мэты ў разуменні агенсаў маўлення па ўзоры крыніцы. На семантычным узроўні некрытычныя эмацыянальныя адносіны чалавека да свайго месца нараджэння зафіксаваны ў трапных народных выслоўях, напрыклад, «Дзе нарадзіўся, там і радзіма»; «Няма смачнейшае вадзіцы, як з роднай крыніцы»; «Усякай птушцы сваё гняздо міла» і інш. і ў прадмове да «Кнігі Юдзіф» (1519 г.) славянскага першадрукара з Полацка Ф. Скарыны: «... Так и люди, где рождены были и возвращены в Боге, к месту тому великую любовь имеют»¹ і г. д. Такі станоўчы змест праектуецца на краіну Савецкі Саюз пры дапамозе выкарыстання слоў са значэннем роднасці, душэўнай блізкасці ў дачыненні да яго дзяржаўных структур і грамадскіх дзеячаў у тэкстах перадач: «Мы полны решимости достойно встретить предстоящий съезд *родной Коммунистической партии*»². У выступленні на беларускім тэлебачанні 17 жніўня 1959 г. журналіст В. Смірной кажа аб фестывалі моладзі і студэнтаў у Вене, што ён «еще больше укрепил в нас веру в дело строительства коммунизма, *любовь к нашей Коммунистической партии и родному Советскому правительству*»³. Аб некрытычным успрыманні маўленчымі асобамі кагнітыўнай метафары «Савецкі Саюз (мэта) – гэта Радзіма (крыніца)» сведчыць узаемазамяняльнае выкарыстанне мэты і крыніцы: «Вышэйшая ўзнагарода *Радзімы* – ордэн Леніна – такая ацэнка плённай дзейнасці мінскіх птушкаводаў»⁴; «Наш труд тебе, *Родина*»⁵; «Табе, *Радзіма*»⁶.

Традыцыя тлумачэння канцэпту «радзіма – месца нараджэння» праз паняцці «сям'я», «зямля», значныя для большаці людзей, зафіксавана ў трапных народных выслоўях: «Радзіма – матка, чужына – мачыха»; «Роднаму зямелька, як зморанаму – пасцелька» і г. д. Падчас канструявання кагнітыўнай метафары «Савецкі Саюз (мэта) – Радзіма (крыніца)» гэтыя значэнні праектуюцца на дзяржаву «Савецкі Саюз». Адметна, што канцэпты «сям'я» і «народ» (у адпаведнасці з азначэннем Вялікай савецкай энцыклапедыі, прыведзеным вышэй, гэта насельніцтва краіны) выкарыстоўваюцца сэнсава блізка і нават сінанімічна: «... Намечаныя шляхі далейшага ўмацавання плённых сувязей майстроў мастацкага слова *шматнацыянальнай сям'і савецкіх народаў*»⁷; «У сумеснай барацьбе за справу партыі ўзнікла вялікае *брацтва людзей працы, пачуццё сям'і адзінай*»⁸. Канструюецца ўяўленне аб тым, што жыхары адной краіны, як і прадстаўнікі сям'і, звязаны генетычна, хутчэй за ўсё яны вельмі падобны ў сваіх базавых поглядах на жыццё, у жаданнях і памкненнях.

Для канструявання вобраза савецкай сям'і як сінтаксічнай макраструктуры, пачынаючы з першых эфіраў, выкарыстоўваліся, напрыклад, сцэны, якія мы назавём *эпізодамі пазнавання братаў*, маючы на ўвазе іх фармальнае падабенства да сцэн у антычных п'есах, калі родныя неспадзявана даведваюцца пра факт сваёй генетычнай блізкасці. У пераважна выкладзеных аўтарам ускоснай мовай эпізодах перадач замежнікі вітаюць турыстаў з Савецкага Саюза як добрых знаёмых, спадзяюцца на іх дапамогу: «Варта было назваць краіну – Савецкі Саюз, як твар шафёра заззяў: “О! Камарад!” – Ён парывіста працягнуў руку і гарача сціснуў маю моцным поціскам»⁹. Надае такога кшталту эпізодам характар сінтаксічных клішэ выкарыстанне ўстойлівых на пра-

¹ Кніжная спадчына Францыска Скарыны / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; рэдакцыя Н. І. Качанова [і інш.]. – Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2016. – С. 27.

² НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 957. Арк. 13.

³ Там жа. Спр. 17. Арк. 20.

⁴ Там жа. Спр. 1006. Арк. 21.

⁵ Там жа. Спр. 579. Арк. 213–227.

⁶ Там жа. Спр. 55. Арк. 40–45.

⁷ Там жа. Спр. 818. Арк. 83.

⁸ Там жа. Спр. 1075. Арк. 25.

⁹ Там жа. Спр. 1. Арк. 82.

цягу дзесяцігоддзяў, нягледзячы на змены ў экстралінгвістычным кантэксце, атрыбутаў пазнавання. Напрыклад, І. Мележ у ілюстраваным апавяданні «Падарожжа вакол Еўропы» (1956) адзначае: «Пра многае сказала нашым сэрцам тое, як прасілі ў нас сонечным ранкам каля вакзала Тэрміні ў Рыме загарэлыя, абветраныя людзі *значкі з воблікам Леніна*, з абрысам Крэмлёўскай вежы»¹. У сярэдзіне 1980-х гг., расказваючы аб сваім падарожжы ў Панаму і Мексіку, удзельнікі перадачы «Твой ровесник за рубежом» (токар завода аўтаматычных ліній В. Пякарскі, начальнік участка гадзіннікавага завода Ю. Ігуменцаў, інжынер авіярамонтнага завода Я. Сафонаў) распавядаюць аб выпадку, што здарыўся ў мексіканскім горадзе Мехіка: «...Мы вышлі из автобуса, нас сразу окружили местные торговцы. Нас наперебой стали просить *значки с изображением Ленина*. Это поразило сразу... Они принимали их как что-то самое дорогое и самое ценное и говорили, что Ленин – самый великий человек на земле»².

Такога кшталту атрыбуты ў тэлевізійным дыскурсе надзяляюцца функцыямі артэфектаў культуры як уласцівага для савецкага народа ладу жыцця. Канструюецца паняцце аб яго носбітах – лепшых спецыялістах у сваіх галінах дзейнасці: палітыках, пісьменніках, навукоўцах, медыках, лётчыках і г. д. Візіт М. Хрушчова ў станіцу Вешанскую да М. Шолахава называюць «цёплай сустрэчай двух *усяму свету вядомых людзей*»³. «Практически сейчас нет ни одной страны на земле, куда бы не дошли вести о работе *исторического съезда и выступления на нём Н. С. Хрущева*»⁴, – сцвярджае лектар Усесаюзнага таварыства «Веды» В. Калеснічэнка. У наступным эпізодзе ілюстраванага апавядання І. Мележа «Падарожжа вакол Еўропы» ўдзельнічае доктар сельскагаспадарчых навук, адзін з заснавальнікаў Аграглебавага інстытута Акадэміі навук БССР П. Рагавы: «Да нашага турыста, прафесара Рагавога, падышоў ветлівы турыст і штосьці сказаў на сваёй мове. Перакладчыца, што стаяла побач, дапамагла: «Ён просіць дазволу паціснуць Вам руку»»⁵. І. Мележ распавядае і аб тым, што ў Грэцыі «адна жанчына прыйшла з хворым, амаль сляпым сынам гадоў трынаццаці: “У нашим сяле гавораць, што з вамі едзе ўрач... цудадзейны ўрач, які вылечвае ад усіх хвароб”, – прамовіла ціха, вельмі ўсхваляваная яна. Маці папрасіла, каб гэты цудадзейны ўрач паглядзеў яе сына. Ёй адказалі, што цудадзейны ўрач у нас, у Савецкім Саюзе, сапраўды ёсць, – гэта акадэмік Філатаў, – жанчына кінула галавою: чула яго прозвішча; але яго тут няма. Ён жыве ў Одэсе. Жанчына з адчаем правяла позіркам па нашых тварах. Няма! А яна так спадзявалася на гэтага ўрача»⁶.

Гэта гісторыя больш падобна на легенду, чым на дакументальны выпадак. Выдатны савецкі вучоны У. Філатаў, якога вылучалі на Нобелеўскую прэмію за стварэнне метаду перасадкі рагавіцы вока, у кастрычніку 1956 г. памёр у сталым узросце (81 год), і ў верасні 1956 г., калі выйшла ў эфір ілюстраванае апавяданне І. Мележа, гэты ўрач ужо не практыкаваў. Журналістка газеты «Знамя юности» Э. Луканская распавядае пра ветэрана руху супраціўлення ў Францыі Ж. Бужэ: «В концлагере он потерял зрение, остался без рук и ног. Он встречался с *Алексеем Маресьевым*, который вдохнул в него веру, бодрость»⁷. На думку Э. Луканскай, знаёмства і размова з прататыпам галоўнага героя твора Б. Палявога «Повесть о настоящем человеке», героем Савецкага Саюза, лётчыкам, які большую частку сваіх баявых вылетаў ажыццявіў на пратэзах, падтрымала Ж. Бужэ ў яго складаным становішчы. Адзначым, што гэтыя асобы сапраўды маглі пазнаёміцца, напрыклад, падчас Першага Сусветнага кангрэса прыхільнікаў міру, які адбыўся ў Парыжы ў 1949 г. Распавядаючы аб савецкіх спецыялістах, якімі аднолькава захапляюцца ў свеце, стваральнікі перадач падкрэсліваюць падабенства паміж людзьмі, незалежна ад іх паходжання і жыццёвага досведу, адпаведна і змест паняцця «радзіма» імкнецца да ўніверсальнага значэння.

У перадачах канструюецца ўяўленне аб *музыцы* як крыніцы і сродку распаўсюджвання духоўнай культуры савецкага народа. Так, І. Мележ кажа, што «служачыя з Неапаля і студэнтка

¹ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1. Арк. 93.

² Там жа. Спр. 1499. Арк. 3.

³ Там жа. Спр. 17. Арк. 28.

⁴ Там жа. Спр. 43. Арк. 119.

⁵ Там жа. Спр. 1. Арк. 93.

⁶ Там жа. Арк. 99.

⁷ Там жа. Спр. 147. Арк. 130.

рымскага ўніверсітэта» спяваюць “Широка страна моя родная”¹. С. Грахоўскі ў ілюстраваным апавяданні «Еўропа. Лета 1966» распавядае, што калі савецкі цеплаход «Тарас Шаўчэнка», на якім ён падарожнічаў, адплываў ад прычала Капенгагена, «... наш “Тарас” даў развітальны гудок, на прычале заспявалі “Падмаскоўныя вечары”»². У перадачах 1970-х гг., з пашырэннем тэхнічных магчымасцей запісу на шырокую магнітную стужку, песні пачалі выкарыстоўваць у застаўках выпускаў, тады паўтаральнасць спрыяла захаванню адпаведных сэнсаў у доўгатэрміновай памяці гледача, напрыклад, тэлеklub «Радзіма» ў сярэдзіне 1970-х гг. пачынаўся з «Песни о Родине» (1936 г., словы В. Лебедзеў-Кумач, музыка І. Дунаеўскі): «Наше слово гордое “товариш” / Нам дороже всех красивых слов. / С этим словом мы повсюду дома, / Нет для нас ни черных, ни цветных, / Это слово каждому знакомо, / С ним везде находим мы *родных*».

На эвалюцыю сінтаксічнай макраструктуры ад вобраза глабальнага народа да геаграфічнага месца ўказваюць наступныя факты. У цыкле эстонскай студыі тэлебачання «У гэты дзень дваццаць пяць гадоў таму» (1966–1970 гг.) В. Пант распавядаў аб абставінах кожнага дня Другой сусветнай вайны. Гэта перадача, як засведчыў у размове з аўтарам дадзеных радкоў галоўны рэдактар Галоўнай рэдакцыі прапаганды У. Душкевіч, стала прататыпам праекта беларускага тэлебачання «Вуліцы і плошчы апавядаюць».

Спосаб пераасэнсавання прататыпа паказвае імкненне агенсаў камунікацыі адчуць сваё дачыненне да горада, дзе пераважная большасць вуліц названа імёнамі герояў Другой сусветнай вайны. Натуральна, што ў 1967 г., калі пачала выходзіць у эфір перадача «Вуліцы і плошчы апавядаюць», найбольш актыўную частку насельніцтва складалі тыя, хто нарадзіўся падчас ці пасля вайны. Бадай што агенсам беларускага тэлевізійнага маўлення было складана эмацыянальна адносіцца да тых падзей, да якіх яны не мелі дачынення. Вобраз вуліцы, што матэрыяльна існуе даўжэй, чым жыве чалавек, таму захоўвае памяць, у перадачы «Вуліцы і плошчы апавядаюць» набыў рысы макраструктуры дыскурсу. У выпусках расказваюць аб дзейнасці партызана І. Кабушкіна, падпольшчыкаў І. Казінца, рэдактара газеты «Звязда» У. Амелянюка і г. д. Разам з воблікам вуліцы, папярэднія яе жыхары пакідаюць наступным свой лад жыцця. Вобраз месца гістарычны па сутнасці, каб яго стварыць, здымачная група перадачы інтэнсіўна шукала новыя фармальныя сродкі рэтраспектывы: мантаж у прамым эфіры ажыццяўлялі пры дапамозе ПТС (перасоўнай тэлевізійнай станцыі), у плынь перадачы ўключалі запісаныя інтэрв’ю са сведкамі падзей, пастановачныя сцэны з артыстамі, эпізоды кінахронікі. Думку аб тым, што ў назвах вуліц зафіксаваны звыклы спосаб узаемадзення чалавека з асяроддзем, працягнуў, у прыватнасці, кандыдат гістарычных навук С. Тарасаў у шэрагу сюжэтаў, знятых для праграмы «Вечер вандраванняў» у 1989 г. Аўтар распавядае аб тым, што на месцы вуліцы Казлова была Даўгабродская, якая атрымала назву паводле ўрочышча Доўгі брод каля ракі Сляпянка, на месцы вуліцы Кісялёва размяшчалася Старажоўская, раней тут быў уезд у горад і стаялі башні-стражніцы і г. д. Гісторык і журналіст перасцерагае, што, знішчаючы памяць, чалавек пазбаўляе сябе арыенціраў у жыцці, становіцца разгубленым і безабаронным. С. Тарасаў гаворыць аб знесеных у перыяд сярэдзіны 1960–1980-х гг. элементах гістарычнай забудовы вуліцы Нямігі з Халоднай сінагогай, Дамініканскага сабора побач з сучасным Палацам Рэспублікі, першага беларускага тэатра недалёка ад гасцініцы «Еўропа» і г. д.

Даследаванне матэрыялу беларускага тэлебачання дазваляе ўдакладніць палажэнні кагнітыўнай тэорыі метафары і сцвярджаць, што падчас ментальнага мадэлявання мэты і крыніца метафарычнай праекцыі ўзаемна дапасоўваюцца. Так, сема «зямля», пачынаючы з першых эфіраў, звязваецца з паняццем аб кансэнсусе грамадзян, неабходным для развіцця дзяржавы. У ілюстраваным апавяданні «Еўропа. Лета 1966» аўтар, пісьменнік С. Грахоўскі, кажа: «Дзе б мы ні былі, у Стакгольме ці ў Лондане, у Пірэі ці Неапалі, мы заўсёды спыталіся на судна, гэта была наша *савецкая зямля...*»³; «Калі ў мяне пытаюць, дзе лепш за ўсё было, я адказваю: “На нашым цеплаходзе. Гэта быў наш дом, кавалачак *роднай зямлі*”. І гэта праўда»⁴.

¹ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1. Арк. 94.

² Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 201. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 6.

³ Там жа. Арк. 4.

⁴ Там жа. Арк. 17.

Паняцце «зямля» выкарыстоўваецца для абазначэння свайго, блізкага і зразумелага маўленчай асобе, камуністычнага грамадства, супрацьпастаўленага чужому і варожаму капіталістычнаму. Лейтматыў зямнога шара канструюецца на семантычным узроўні тэлевізійнай камунікацыі, дзякуючы выкарыстанню геаграфічных і астранамічных тэрмінаў у назвах перадач. Напрыклад, агляды падзей у свеце, створаныя паводле матэрыялаў інфармагенцтваў ТАСС, БелТА, агенцтва друку «Навіны» (зараз РІА «Навіны») і замежнай прэсы, называліся «Тыдзень планеты» (1970-я гг., рэд. І. Александровіч), «*Мерыдыян прапаганды*» (1980-я гг., аўтары і вядучыя А. Трызна і В. Казанлі). Адметна, што дадзены ментальны канструкт застаецца ўстойлівым, нягледзячы на змены ў экстралінгвістычным кантэксце дзейнасці тэлебачання. Так, «сумесная праграма маладзёжных рэдакцый студый тэлебачання Беларусі, Латвіі, Эстоніі і Літвы»¹ ў першай палове 1990-х гг., дзе навукоўцы, літаратары, палітыкі гэтых краін, у тым ліку ў прамым эфіры, абмяркоўвалі пытанні школьнай адукацыі, мовы, перамогі і свабоднага волевыяўлення на выбарах, аптымізацыі прамысловасці і г. д., называлася «Магістраль 12». У назве, як засведчыла ў размове з аўтарам артыкула былы галоўны рэдактар Галоўнай рэдакцыі перадач для моладзі Н. Чайка, падкрэсліваецца, што ўсе краіны-ўдзельніцы знаходзяцца прыкладна ў межах дванаццатага мерыдыяна ўсходняй даўгаты. Да візуальных прыёмаў стварэння лейтматыву зямнога шара можна аднесці панараміраванне, а таксама паралельны мантаж па прынцыпе кантрасту. Напрыклад, у застаўцы тэлеklubа «Радзіма», змяняючы адна адну, на тэлеэкране перад вачыма глядача праходзілі «картны ледзянога безмолвія Севера і знойной бесконечнай пустыні, берега Байкала і минареты Средней Азії... людзі, плаваючыя сталь, вырашчываючы хлеб, чай, хлопок і высажываючы сады в тундре...»². Серыі «клуба інтэрнацыянальнага сяброўства» «Ракурс» звычайна пачыналіся з выявы зямнога шара, падзеленага на чатыры сектары. Камера набліжалася да кожнага з іх, на кінакадрах былі паказаны падзеі, якія там адбываліся, напрыклад, моладзевая дэманстрацыя, свята палітычнай песні, фестываль у Гаване, «разгон демонстрацыі в западном Берліне»³. Звяртае на сябе ўвагу рытмічнасць мантажу, што прадугледжвае магчымае дапаўненне мантажнай фразы падобнымі ж блокамi.

Узаемнае, пераважна частковае, дапасаванне мэты і крыніцы метафарычнай праекцыі не перашкаджае захаванню і ўзнаўленню ў свядомасці ўдзельнікаў маўленчых актаў больш грунтоўных, звыклых значэнняў. Так, аб нестабільнасці лейтматыву зямнога шара як кагнітыўнага канструкту сведчыць полісемія ў вызначэнні маўленчым суб'ектам маштабаў радзімы, якая прасочваецца, пачынаючы з першых эфіраў беларускага тэлебачання. Напрыклад, у перадачы А. Чуланова 1976 г., прысвечанай фестывалю самадзейнай песні ў Мінску, вядомы аўтар-выканаўца В. Віхараў адзначае: «Ленінград, как и вся Белоруссия, познал ужасы войны»⁴. Тут маштаб рэспублікі ўяўна змяняецца да памераў аднаго горада. Прама супрацьлеглую перцепцыйную геаграфію ўвасобіў, напрыклад, І. Мележ, сцвярджаючы, што «пейзаж Галандыі надзвычай падобны да нашага палескага. Такія ж нізіны, лугі, вербы», параўноўваючы рэгіён Беларусі з краінай. Разуменне «роднага» звязана з інтраспекцыяй аўтара, асэнсаваннем уласнай сувязі з тым месцам, дзе жыў яго сям'я, таму ён піша: «Над гаўрскім прычалам, дзе стаяла наша “Пабеда”, шоў няспынны, назойлівы, як цяпер у Мінску, дождж»⁵. Такая ж асаблівасць прасочваецца і ў сюжэце фотамастака Ю. Іванова аб падарожжы ў сталіцу Францыі⁶ ў першым выпуску перадачы «Вецер вандраванняў», калі аўтар параўноўвае парыжскае метро з салігорскай шахтай.

З пачатку 1970-х гг. паняцце «зямля – глеба, прыроднае асяроддзе» ўстойліва канструюецца як аб'ект некрытычнага асэнсавання і эмацыянальнай прывязанасці маўленчага суб'екта, напрыклад, у назвах «Чалавек зямлі маёй», «Зямля бацькоў, зямля родная» і г. д. Адметна, што мадэляванне новага зместу адбываецца ў межах канвенцыянальнага азначэння зямлі як «матэрыяльнай перадумовы працэсу працы» [9]. Так, у назве перадачы Галоўнай рэдакцыі народнай гаспадаркі

¹ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1886. Арк. 3.

² Там жа. Спр. 719. Арк. 83.

³ Там жа. Спр. 1013. Арк. 44–55.

⁴ Там жа. Спр. 749. Арк. 230.

⁵ Там жа. Спр. 1. Арк. 83.

⁶ Там жа. Спр. 207. Арк. 222–233.

«Чалавек і эканоміка» лексема «чалавек» выносіцца на першае месца, акцэнтуюцца працяглая ў часе ўзаемазвязь і ўзаемазалежнасць чалавека і зямлі: «Гісторыя народа. Тонкая, доўгая сувязь. Але яна існуе і не абрываецца, вядзе ад снягоў, зноў да гэтых снягоў, пад якімі ляжыць наша зямля... Зямля, якую мала любіць, на якой трэба працаваць, каб яна вярнула табе сілы ў сто разоў»¹. У перадачы літаратурна-драматычнай рэдакцыі «Спадчына» 1983 г. вядучы паэт В. Дашкевіч сцвярджае: «Палітычна памыляецца той, хто думае, што нацыянальнае зводзіцца да літаратуры, мастацтва і г. д. У эканоміцы таксама. Любоў да зямлі»². Агенсы беларускага тэлевізійнага маўлення ўзнаўляюць этымалагічна абгрунтаваны змест паняцця «культура» – супольнай апрацоўкі зямлі, глебы, у працэсе якой з'яўляецца згода паміж людзьмі, фарміруюцца агульныя каштоўнасці. Гэтыя ідэі працягнуў, у прыватнасці, гісторык, пісьменнік і публіцыст М. Ермаловіч, прапанаваўшы ў 1989 г. у якасці эпіграфа да цыкла «Старонкі гісторыі» радкі народнага паэта Беларусі Я. Купалы: «Пачнём збіраць зярно к зярняці, каб сеўбу новую пачаць»³.

Эксплікуючы новую прагматыку, стваральнікі, напрыклад, дакументальных стужак ТА «Тэлефільм» крытыкуюць свой вопыт: «Но вот беда, чем выше вверх, тем более поверхностная получается картина. Лиц не разглядеть. А что такое лицо города, как не лица его горожан? Потому пристегните ремни, спускаемся на землю» («Могилев», рэж. В. Басаў, 1986 г.); «Не космические, а чисто земные преграды вставали бывало на дороге жизни» («Осень в Сорочах», рэж. У. Бокун, 1986 г.). Замест лейтматыву зямнога шара ў тэлевізійнай камунікацыі канструююцца новыя вобразы, пераважна звязаныя з асэнсаваннем маўленчай асобай сябе як часткі геаграфічнай прасторы. Гэта датычыцца лейтматыву дома: «День сегодняшний и день минувший. Не часто мы с Вами задумываемся, какая существует между ними связь. Ведь мы с вами продолжаем чьё-то дело. И разве не важно знать, чьё? Разве не необходимость точно знать, каким было это дело, какой была жизнь в *доме*, в котором ты живёшь?»⁴, – у рытарычным пытанні аўтара і вядучай перадачы «Вуліцы і плошчы апавядаюць» Н. Касьянавай гучаць і зварот да глядачоў, і самарэфлексія. У першай палове 1990-х гг. пачала выходзіць перадача «Беларускі дом», дзе ў прамым эфіры вядучы С. Тарасаў размаўляў з выдатнай персонай, падставу для абмеркавання складалі сюжэты з розных куткоў Беларусі. У сюжэце з чарнобыльскай зоны адсялення стваральнікі перадачы паказалі пакой, у якім людзі, хутка ад'язджаючы, пакінулі рэчы на сваіх месцах. Рэжысёр праекта Г. Сакалова падкрэслівае, што гэтыя кадры маюць сімвалічны змест: ніколі не позна ўгадаць сваё мінулае, разабрацца ў ім, дом захоўвае памяць аб гаспадарках, таму заўсёды іх прыме. Разам з тым ні адно пакаленне, як бы яно ні імкнулася гэта зрабіць, не здольна цалкам змяніць асяроддзе вакол сябе, нават калі спаліць дом, то застаецца зямля.

Думку аб тым, што гістарычная памяць захоўваецца не толькі ў навакольных прадметах, але і ў самім чалавеку, развівае класік беларускай літаратуры У. Караткевіч, аўтар сцэнарыя першага выпуску перадачы «Спадчына» (эфір першы 24 студзеня 1976 г.), які прапанаваў выкарыстоўваць у сцэнаграфіі студыі макет магутнага дрэва. Відавочна алюзія да Дрэва Вечнасці (Дуба Крывашапкі) з друкаваных твораў пісьменніка. Паводле У. Караткевіча, людзі, нібы галіны дуба, здольны расці і развівацца да таго часу, пакуль звязаны з адзіным магутным каранем – гісторыяй агульнага для іх прыроднага асяроддзя. Такое разуменне паспрыяла паглыбленню, асабліва з пачатку 1970-х гг., праблематыкі, звязанай з аховай прыроды. Аўтары перадач «Спадчына», «Вецер вандраванняў», дакументальных фільмаў ТА «Тэлефільм» звярталі ўвагу грамадскасці на тое, што «мемарыяльныя дубы гінуць, крынічка ў Альбуці сохне»⁵, адбываецца забруджванне вадаёмаў – Свіслачы⁶, Міранкі («А мае міране добрыя людзі» (рэж. А. Кашэўнікаў, 1992 г.)), горных рэк і эрозія глебы⁷, крытыкавалі ў стужцы «Прекрасное далёко» (рэж. У. Жыгалка, 1988 г.) уплыў буйных прадпрыемстваў, напрыклад, наваполацкага «Нафтана» на здароўе дзяцей.

¹ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1006. Арк. 26.

² Там жа. Спр. 1267. Арк. 140.

³ Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 444. Воп. 1. Спр. 105. Арк. 2.

⁴ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 576. Арк. 195.

⁵ Там жа. Спр. 1768. Арк. 131.

⁶ Там жа. Спр. 1499. Арк. 53.

⁷ Ветер странствий № 238 // Национальная государственная телерадиокомпания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://youtu.be/Dq8LCvAe7J0>. – Дата доступа: 18.01.2024.

У беларускай тэлевізійнай камунікацыі фарміруецца культураспецыфічны вобраз бусла. Позірк гледача нібы зліваецца з позіркамі гэтай птушкі ў літаратурным сцэнарыі тэлефільма «Здравствуй, Беларусь» аўтарства Г. Бураўкіна. З вышыні Беларусь нагадвае лірычнаму герою зялёны кляновы ліст, бусел пралятае над гарадамі Беларусі, ад Мінска да Брэста, і ўсюды бачыць людзей – дзіця, размазваючы, есць марожанае, пара маладых людзей стаяць над Свіслаччу, «поссорились, а может, ещё бояться сказать друг другу самое важное», студэнты ў двары ўніверсітэта схіліліся над кнігай, каля раддома нервова курыць малады бацька, «а по коридору роддома везут в коляске орущую дюжину новых минчан»¹.

Гуманістычны змест вобраза бусла бярэ пачатак у беларускім фальклоры. Згодна з фабулай народнай казкі, занатаванай этнографам А. Сержпутоўскім у кнізе «Казкі і расказы беларусаў-палешукоў» (1911), бусел калісыці быў чалавекам. Грунтоўная распрацоўка ў беларускім тэлевізійным дыскурсе надае вобразу бусла рысы лейтматыву. Так, С. Грахоўскі ў ілюстраваным апавяданні «Еўропа. Лета 1966», калі кажа, што гід савецкай дэлегацыі С. Бярэзнікаў, якога «вывезлі бацькі ў Францыю дванаццацігадовым хлопчыкам, нагадвае яму «вялізнага бутфорскага бусла на адным гатэлі на ўзбярэжжы Сены»; «Вясною над ім пралятаюць на радзіму жывыя буслы, клічуць яго, а ён не можа скрануцца з месца»². Падкрэліваецца, што сэнс жыцця і дзейнасці чалавека абумоўлены сувязю з тым прыродным асяроддзем, з якога ён выйшаў. Так, у стужцы «Аист над Припятью» (рэж. Л. Гедравичус, Л. Броутман, 1982 г.) бусел увасабляе вельмі старога чалавека, агульнага прарадзіцеля тых людзей, якія спрадвек жывуць у вёсцы Стахава на беларускім Палессі. Яго простая мова змяшчае вялікую колькасць трапных народных выслоўяў, у якіх адлюстраваны мудрасць пакаленняў, уяўленне аб найбольш спрыяльным развіццю чалавека і грамадства ладзе жыцця: «Дом вести – не хвостом трясти»; «В хорошей хате все дети кстати»; «Когда сын рядом с отцом, у отца вдвое силы прибывает»; «Возле села и птица весела»; «Калі на будынак сядзе бусел, дык гром у яго не ўдарыць»³.

Успрыманне радзімы як іманентнай часткі чалавечай асобы, прыроднай і гістарычнай істоты эксплікуецца напрыканцы 1980-х гг. Аб гэтым сведчаць, у прыватнасці, радкі з перадачы «Крок» 1989 г., дзе аўтары крытыкуюць тых, хто выбірае радзіму па грамадзянскіх поглядах: «Узровень дэмакратыі вымярацца свабодай выбару. І мы таксама зрабілі свой выбар, хаця і не адчуваем сябе героямі. Проста там для нас – чужына. А тут жывуць нашы бацькі, тут пахаваны нашы продкі. І мы не прывыклі лічыць радзімай толькі тое месца, дзе жыць лепш»⁴.

Заклучэнне. Такім чынам, даследаванне гістарычнага матэрыялу беларускага тэлебачання дапамагае ўдакладніць кагнітыўную тэорыю метафары і сцвярджаць, што ментальнае мадэляванне ажыццяўляецца як частковае ўзаемадапасаванне мэты і крыніцы метафарычнай праекцыі, гэта дазваляе маўленчай асобе захоўваць і узнаўляць этымалагічна абгрунтаваныя значэнні паняццяў. Так, нягледзячы на канструяванне кагнітыўнай метафары «Савецкі Саюз (мэта) – Радзіма (крыніца)» у сцэнарыях перадач, паняцце «радзіма» эксплікуе прагматычны кампанент – гуманістычны змест, звязаны з інтраспекцыяй іманентнага ўзаемадзеяння камунікатыўнага суб'екта з прыродным асяроддзем і крытычным асэнсаваннем вопыту. Аб гэтым сведчыць характар эвалюцый сродкаў тэлевізійнай семантыкі і сінтаксісу. На сінтаксічным узроўні функцыі макраструктуры пераходзяць ад вобраза глабальнага народа да (з сярэдзіны 1960-х гг.) геаграфічнага месца як устойлівага арыенціра ў гістарычным працэсе. Паслабляецца камунікатыўная роля эпізодаў пазнавання братоў, прэзентацыі савецкіх спецыялістаў і грамадскіх дзеячаў як сусветна вядомых, савецкіх песень, павялічваецца частотнасць выкарыстання рэтраспектыўных сцэн, кінахронікі, інтэрв'ю ў прамым эфіры. Лейтматыў зямнога шара ў дыскурсе выцясяецца вобразам дома і звязанымі з ім культураспецыфічнымі вобразамі, якія бяруць пачатак у беларускай літаратуры (Дрэва Вечнасці) і фальклоры (чалавек-бусел).

¹ Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 520. Воп. 1. Спр. 29. Арк. 5.

² Там жа. – Ф. 201. Воп. 2. Спр. 97. Арк. 14.

³ Аист над Припятью // Национальная государственная телерадиокомпания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=J7MLqhuJFak>. – Дата доступа: 18.01.2024.

⁴ НАРБ. – Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1989. Арк. 112.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Сандомирская, И. Книга о Родине. Опыт анализа дискурсивных практик / И. Сандомирская. – Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, 2001. – 256 с.
2. Зеленко, С. В. Актуализация образа «малой Родины» («малой Радзімы») в дискурсе белорусских печатных СМИ / С. В. Зеленко // Образ Родины: содержание, формирование, актуализация: материалы III Междунар. науч. конф., Москва, 19 апр. 2019 г. / Моск. художеств.-пром. ин-т; редкол.: М. К. Ясменко (гл. ред.) [и др.]. – М., 2019. – С. 386–389.
3. Іўчанкаў, В. И. Дыскурс беларускіх СМІ: арганізацыя публіцыстычнага тэксту / В. І. Іўчанкаў – Мінск: БДУ, 2004. – 258 с.
4. Фрольцова, Н. Т. Типология творческой деятельности в аудиовизуальной коммуникации: дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.10 / Н. Т. Фрольцова. – Минск, 2003. – 222 л.
5. Ван Дейк, Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Белгород: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
6. Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живём / Дж. Лакофф, М. Джонсон; пер. с англ. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой. – М.: УРСС, 2004. – 254 с.
7. Даль, В. И. Родина / В. И. Даль // Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – М., 1866. – Т. 4. – С. 90.
8. Родина // Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред.) [и др.]. – М., 1980. – С. 1143.
9. Земля // Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред.) [и др.]. – М., 1980. – С. 464.

References

1. Sandomirskaya I. *The book about the Motherland. An analysis of discursive practices*. Wien, Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien, 2001. 256 p. (in Russian).
2. Zelenko S. V. Actualization of the image of the “Small Motherland” (“Small Radzima”) in the discourse of Belarusian print media. *Obraz Rodiny: sodержanie, formirovanie, aktualizatsiya: materialy III Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, Moskva, 19 aprelya 2019 g.* [The Image of the Motherland: Content, Formation, Actualization: proceedings of the III International scientific conference, Moscow, April 19, 2019]. Moscow, 2019, pp. 386–389 (in Russian).
3. Iuchankau V. I. *Discourse of Belarusian mass media: organization of publicistic text*. Minsk, Belarusian State University, 2004. 258 p. (in Belarusian).
4. Frol'tsova N. T. *Typology of creative activity in audiovisual communication*. Ph.D. Thesis. Minsk, 2003. 222 p. (in Russian).
5. Van Dijk T. A. *Language. Cognition. Communication*. Belgorod, BSC named after I. A. Baudouin de Courtenay Publ., 2000. 308 p. (in Russian).
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago, Chicago University Press, 1980. 239 p.
7. Dal' V. I. Homeland. *Explanatory dictionary of the living great Russian language. Vol. 4*. Moscow, 1866, p. 90 (in Russian).
8. Homeland. *Soviet encyclical dictionary*. Moscow, 1980, p. 1143 (in Russian).
9. Earth. *Soviet encyclical dictionary*. Moscow, 1980, p. 464 (in Russian).

Информация об авторе

Морозова Елена Игоревна – кандидат филологических наук, доцент кафедры телевидения и радиовещания факультета журналистики. Белорусский государственный университет (ул. Кальварийская, 9, 220004, Минск, Республика Беларусь). E-mail: Emorozowa@tut.by

Information about the author

Elena I. Morozowa – Ph. D. (Philol.), Associate Professor of the Department of Television and radio broadcasting of the Faculty of Journalism of Belarusian State University (9 Kalvariyskaya Str., Minsk 20004, Belarus). E-mail: Emorozowa@tut.by